

El lèxic festiu de l'estiu: del sol com balla al darrer toc

Pilar Vinent Barceló
Servei de Política Lingüística
i Cultura Popular

En un article del número anterior d'*Ambit* parlàvem de la riquesa del nostre patrimoni lingüístic i de la necessitat de preservar-lo, ja que el llenguatge és un dels trets que configuren la nostra identitat col·lectiva com a poble que forma part de la comunitat de territoris de parla catalana. Dèiem que cada llengua és un tresor que conté un cabal de paraules i d'expressions pròpies, que hem de saber valorar i salvaguardar degudament perquè les interferències d'altres llengües diferents de la nostra no acabin substituïnt les formes genuïnes de la parla del territori.

Amb aquest objectiu, fèiem un repàs de la terminologia de les festes de Nadal i dels Darrers Dies a fi de reflexionar sobre alguns dels noms que estan en perill de caure en desús i difondre'n les formes correctes. I ara, així com anam girant els fulls del nostre calendari festiu, ens atracam a les celebracions que tenen lloc al llarg de l'estiu, centrades principalment en les festes patronals de tots els pobles de l'illa, que comencen amb les de Sant Joan, a Ciutadella, i acaben amb les de Sant Nicolau que, com resa la dita, tanquen les portes amb clau.

Les festes patronals de Menorca formen part del nostre patrimoni cultural

Les festes de Menorca, tan apreciades pels menorquins i pels visitants i que tenen com a protagonista principal el cavall, compten amb tota una sèrie d'actes, que van des d'anar a veure ballar el sol el dissabte de Sant Joan fins al darrer toc de fabiol amb què es tanquen les festes, i que donen lloc a un lèxic tan ric com extens que tenim el deure de llegar a les generacions futures, perquè forma part del patrimoni de l'illa. D'altra banda, com en totes les manifestacions culturals que perviuen al llarg del temps, s'hi van incorporant canvis i actes que comporten la introducció de conceptes i termes nous que, si volem ser coherents amb la nostra manera de ser, hem d'anomenar en la llengua amb la qual hem transmès la cultura i els costums: la llengua catalana.

Aquest article seria insuficient per abastar tota la terminologia pròpia de les festes patronals de Menorca, però intentarem fer-ne una pinzellada a fi de reflexionar sobre algunes de les expressions que feim servir en aquests dies de disbauxa i alegria.

Sa colcada està formada per tots els membres, a cavall, que participen en les festes

Començant per l'estructura mateixa de la festa, val a dir que aquesta s'organitza a partir de la *colcada* o *qualcada*, termes tots dos correctes amb què es designa la comitiva a cavall formada pel conjunt de *caixers* i *cavallers* que participen a la festa i en la qual aquests s'ordenen de forma protocol·lària. Aquí convé fer un incís per aclarir que a Ciutadella es distingeix entre *caixers*, que són els que formen part de la Junta de Caixers: *caixer senyor*, *caixer casat*, *caixer fadrí*, *caixers pagesos* i *capellana* (sempre amb minúscula inicial), i *cavallers*, que són els altres membres de la colcada; distinció que no es fa en les festes de la resta de pobles de Menorca, on tots s'anomenen *caixers*.

Tothom coneix quins són els actes més populars i multitudinaris de les festes; és a dir, els *jaleos* i els *caragols*, però hi ha tota una sèrie d'actes que també en formen part i que tenen una terminologia pròpia, de vegades no tan coneguda ni utilitzada correctament. Així, durant les festes sovint parlem de *fer entra* o *fer sa capadeta*, dues accions molt usuals, especialment durant els caragols, que consisteixen, la primera, a animar els cavallers a entrar amb els cavalls als vestíbuls de les cases per saludar les persones que hi viuen, i la segona a cridar els cavalls perquè s'atraquin a les finestres per tal que els infants participin en la festa i els puguin tocar l'estel que llueixen al front.

Uns fillets fent sa capadeta

De la mateixa manera, algú que no conegui les nostres festes no sabrà a què ens referim si ens sent a dir, fora de context, expressions com *córrer abraçats*, *córrer s'ensortilla* o *rompre carotes*; però tots els menorquins sabem que es tracta de les tres proves que es fan per Sant Joan en els Jocs des Pla, en què els cavallers s'han d'abraçar al galop dels seus cavalls, han d'encertar amb una llança anomenada *asta* una anella (*ensortilla*) que penja d'un fil o han de trencar amb la *lladriola*, i també al galop, la mena d'escut de fusta que duu el seu company, la *carota*.

Però, molt especialment, ens hem de detenir en dos actes als quals sovint ens referim de forma inadequada i, per tant, consideram convenient difondre'n els termes correctes. El primer és la mal anomenada “guerra d'avellanes” que té lloc a la Contramurada de Ciutadella per fer més entretinguda l'espera mentre la colcada és a l'ermita de Sant Joan de Missa a resar completes. Aquest acte, relativament nou, no és ni hauria de ser cap batalla, ni fer-hi prop, sinó que més tost es tracta de llançar-se avellanes, els uns als altres, però d'una manera delicada, fins i tot podríem dir que amorosa, ja que en altre temps era com una mena de festeig entre un jove i la seva estimada. Per tant, no hauríem de permetre que es conegui amb aquest terme tan equívoc i difondre entre les noves generacions i els visitants el que sempre s'havia fet servir d'*anar a tirar avellanes*.

I un altre és l'acte amb què es clouen les festes, per designar el qual la nostra proposta ferma és el terme *darrer toc*, en tost del castellanisme “despedida”, que consideram inadequat perquè no forma part de la nostra llengua. Aquest és un acte que s'ha incorporat a la festa en les darreres dècades. De fet, es desenvolupa tal com el coneixem avui en dia tan sols des dels anys setanta del segle passat; és a dir, fa poc més de trenta anys, i allò que és més rellevant és el toc de fabiol, pausat i llastimós, com a únic so que trenca el silenci de la matinada mentre tota la comitiva, després de la beguda del darrer dia de les festes, acompanya a peu el caixer capellà fins al seu domicili, a la porta del qual, després de saludar i acomiadar-se de tots els cavallers, el fabioler sona el *darrer toc* de les festes.

Una altra àrea temàtica del lèxic festiu és la que fa referència als elements materials, entre els quals destacam com a termes propis de les nostres festes mots com *ensortilla*, *carota* o *lladriola*, que ja hem comentat en referir-nos als Jocs des Pla; així com tota la terminologia relativa als ornaments que llueixen els cavalls, com ara l'*estel* o mirallet que duen al front, les *flocadures* que guarneixen la coa i el mos, o la *gualdrapa*, que és la peça de roba que protegeix i adorna la gropa i les anques del cavall i que a Menorca coneixem popularment amb la forma dialectal, també admesa, *buldrafa*.

La buldrafa i la flocadura formen part dels ornaments del cavall

I encara dins l'àrea dels elements materials, n'hi ha dos que també tenen aquesta doble terminologia. D'una banda el *fabiol* o *flabiol*, instrument imprescindible per al desenvolupament de les festes i la *marraixa* o *morratxa*, nom amb què coneixem el cànter de vidre amb molts de brocs i adornat amb flocs de colors que conté l'aigua d'olor, o *aigua-ros*, que els caixers reparteixen durant o després de la missa de caixers.

Però a més a més dels actes rellevants, durant les festes patronals de l'estiu menorquí hi ha uns actes complementaris que no hem de deixar de banda i que també convé que designem amb el nom correcte en la nostra llengua. Dins aquests, mereixen un toc d'atenció les *revetles*, o balls que es fan la vigília de la festa, que sovint i durant anys hem substituït per “verbenes”, barbarisme provinent del castellà; uns balls que, ja que hi som, aclarirem que moltes vegades es fan a l'*envelat* que munta l'ajuntament, però no a la “carpa”, terme que en la nostra llengua és, únicament, un peix d'aigua dolça.

I ja, per acabar, com fan els caixers en la beguda que té lloc al final de tots els jaleos i caragols, toca reposar forces amb un bon tros de *coca bamba*, o *ensaimada de Sant Joan* com l'anomenen a Ciutadella, sucada dins una escudella de *xocolata cuita* ben espessa.

Xocolata i coca bamba, el menjar imprescindible de les nostres festes

Algunes de les expressions que hem comentat fins aquí les podeu trobar recollides en el *Diccionari de les festes patronals de Maó* que el mes de setembre passat, coincidint amb les festes de la Mare de Déu de Gràcia, publicà el Termcat (Centre de Terminologia de la Llengua Catalana) a través del seu web. Aquesta eina, elaborada per la filòloga maonesa Anna Tudurí i Suaus, és un breu diccionari que es pot consultar en línia i que recull fins a cinquanta-quatre termes propis de les festes de Maó, amb una definició i una explicació de cada terme. Si el voleu consultar, podeu fer-ho a través de l'enllaç http://www.termcat.cat/ca/Diccionaris_En_Linia/151/Presentacio/.

Capçalera de l'enllaç al diccionari en línia sobre les festes de Maó

Arran de l'aparició d'aquest diccionari, el Servei de Política Lingüística i Cultura Popular del Consell Insular de Menorca es va posar en contacte amb el Termcat i amb l'autora del recull i vam arribar a l'acord d'ampliar-lo amb la terminologia pròpia de les festes patronals de la resta de pobles de l'illa. Així, l'esmentat Servei de Política Lingüística i Anna Tudurí treballam actualment en l'elaboració del que serà el *Diccionari de les festes patronals de Menorca*; una feina que duim a terme amb l'assessorament i la col·laboració imprescindible del Termcat, que ha creat una base de dades on abocar-hi tota la terminologia i la informació recollida, i s'ha compromès a fer-lo accessible a través del seu web un cop estigui enllestit i l'hagin revisat els seus serveis lingüístics. Esperam que aquest projecte sigui una realitat dins l'estiu que ja s'atraca i que contribueixi a salvaguardar el patrimoni lingüístic i cultural tan valuós que conserva Menorca.